

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості морального виховання учнів позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю. Встановлено, що моральні засади колективної праці, орієнтованої на задоволення вітальних потреб особистості в умовах туристської подорожі, становлять фундаментальний пласт морального виховання в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Основні завдання морального виховання учнів у позаурочний час визначені Статтею 8 "Основні завдання позашкільної освіти" Закону України "Про позашкільну освіту" – формування морального ставлення вихованців до людей, незважаючи на їх національну, релігійну та державну приналежність; до старших; до Батьківщини; до родини та до себе.

У національній програмі Розвитку виховання в системі освіти України на 2003-2012 роки зазначено, що головна відмінність сьогоденної системи виховання – формування ціннісного ставлення до навколишнього світу як альтернативи вчорашнім правилам поведінки з їх обов'язковим "правильно" і "мусиш" [1: 14]. Це свідчить про відмову від імперативної вимоги морального характеру на користь прав та свобод особистості, а також є методологічним вирішенням виховних проблем, і є альтернативою соціальній нормі, яка не допускає відхилення від загальноприйнятого.

Виступаючи в якості теорії та практики людської поведінки мораль передбачає розвиток морального ставлення не тільки до безпосереднього оточення, але й до складних інтегративних утворень, таких як Батьківщина, Рідний край, Земля, що в свою чергу, потребує формування морального ставлення до кожної з їх складових. Так, природа, народ, культура, мова, економіка тощо є органічними складовими Батьківщини. Враховуючи полінаціональний склад населення України моральне ставлення до Батьківщини передбачає і відповідне ставлення до представників інших народів.

Питання морального виховання у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю слід розглядати в декількох площинах, а саме: з врахуванням вікових особливостей учнів, логіки освоєння простору людиною та специфіки туристсько-краєзнавчої діяльності.

Ми виходимо з того, що особистість у процесі свого розвитку опиняється під дією сил, які визначають її просування до соціально-індивідуальної мети та задоволення різних за рівнями особистісних потреб, які об'єктивуються в мотивах; активність діяльності, що формує відносини особистості до оточуючого світу, а також спрямовують на її розвиток та формування [2: 13]. З огляду на це, формування моральних відношень до складових простору, необхідних для корекції поведінки особистості шляхом визначення її пріоритетів, та формування відповідного мотиваційного забарвлення її діяльності набуває важливого значення.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури з проблем формування суспільної та особистісної моралі свідчить про те, що моральна норма, на наш погляд, наближується до імперативної вимоги в діях, спрямованих на задоволення вітальних потреб людини, а в зоні когнітивних та естетичних потреб стає досить поблажливою й у деяких випадках має вигляд побажання. Яскравим прикладом цього є моральне відношення до наслідування моді як способу прояву внутрішнього стану особистості з боку спільноти.

Виходячи з того, що норма закону повинна виходити з моральної норми, а сам закон повинен бути адекватним до суспільної моралі, ми провели ранжування правопорушень, покарання за які передбачені Карним кодексом України, що створюють загрозу фізичному існуванню людей. На підставі означеного було визначено об'єктивно-суб'єктивні закономірні зв'язки між злочинним (аморальним) вчинком та покаранням за нього. В основу аналізу покладено передбачені кримінальним кодексом України максимальні строки ув'язнення за правопорушення, вчинені проти людини. Враховуючи, що за вбивство з обтяжливими обставинами передбачається довічне ув'язнення, тобто строк, який прагне до нескінченності, ми умовно окреслили його 50 роками. Загальну картину означеного ми представили у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1.

Рейтинг правопорушень проти ЛЮДИНИ

Рейтинг	Правопорушення	Передбачений термін ув'язнення
1.	Вбивство	50
2.	Бандитизм	15
3.	Згвалтування, тілесне ушкодження	8
4.	Доведення до самогубства	5
5.	Мордування	3

6.	Залишення в небезпеці	2
7.	Погроза вчинити вбивство, хуліганство	1

Проведений аналіз надав можливість графічно прослідкувати тенденцію, інтенсивності моральної вимоги до особистості у відповідності з актуальністю потреби на яку вона посягає (рис. 1).

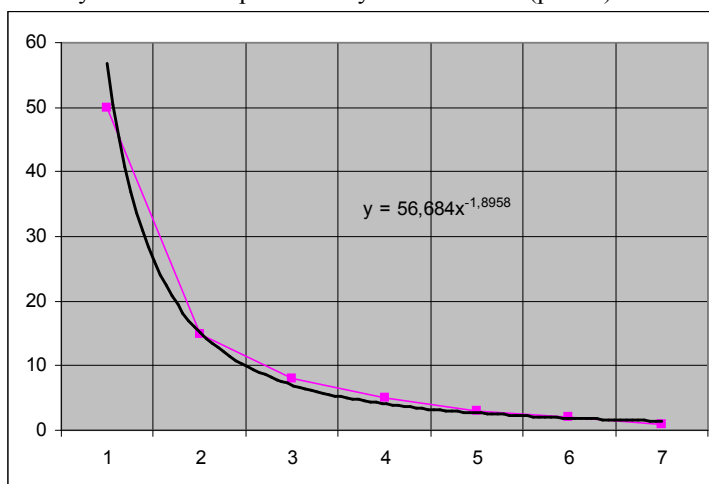

Рис. 1. Залежність тяжкості покарання від рангу правопорушення

Наведений вище аналіз дав нам можливість зробити припущення про те, що моральна вимога особистості функціонально залежить від спрямованості особистості на втручання у сферу потреб людей, які її оточують: $M = R_n^{-2}$. Де M – моральна вимога; R_n – рейтинг потреб особистості, які набувають актуальності у туристсько-краєзнавчій діяльності.

Зважаючи на погляди А. Маслоу про ранжування потреб та мотивів особистості, ми провели аналіз життєдіяльності особистості в процесі подорожей та прийшли до висновку, що в туристсько-краєзнавчій діяльності рейтинг потреб особистості набуває такого вигляду (табл. 2):

Таблиця 2.

Рейтинг потреб особистості які задовольняються у туристсько-краєзнавчій діяльності

Ранг у відповідності з актуальністю	Потреби
1.	Фізіологічні (у їжі, чистому сухому одязі, нічному відпочинку, гігієнічних процедурах)
2.	У безпеці (при подоланні природних перешкод, уникненні негативного впливу метеорологічної ситуації, безконфліктній комунікації з місцевим населенням)
3.	Прихильності, приналежності до групи (у спілкуванні, емоційно-теплому відношенні оточуючих)
4.	У досягненнях (відчутті своєї соціальної значущості, зміні соціального статусу)
5.	Когнітивні (в інформації про район подорожі, відкритті нових властивостей природного та соціального оточення, систематизації отриманої інформації, необхідності поділитися своїми відкриттями з іншими людьми)
6.	Естетичні (в естетичних почуттях від контактів з оточенням, естетичній зміні побуту, створення витворів культури власноруч)

Керуючись попередньо зробленими висновками (табл. 1; рис. 1; табл. 2; формула $M = R_n^{-2}$) ми графічно відобразили залежність моральної вимоги від рангу потреби особистості, проти якої можливе спрямування дій інших членів спільноти. Причому, при значенні $M = 1$ моральна вимога прагне наблизитися до імперативної вимоги (рис. 2).

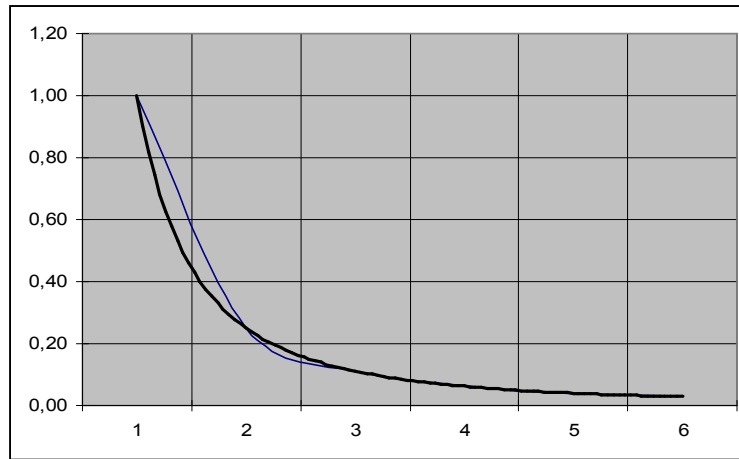

Рис. 2. Залежність моральної вимоги від рейтингу потреб особистості

Звідси виходить, що в діапазоні вітальних потреб (1-3) моральна вимога з наближенням до зони фізіологічних потреб набуває більш жорсткого вигляду і прагне набути статусу морального імперативу. А це значить, що моральні відношення які базуються на вітальних потребах особистості, мають первинний характер. На їх основі формуються відношення до себе, до старших, до осіб протилежної статі, до малої групи, членом якої є особистість, і в основу яких покладено діяльність, орієнтовану на задоволення особистісної чи групової потреб і розподіл ресурсів та продуктів праці між членами спільноти, до якої належить особистість.

Отож, можна зробити висновок про те, що виконання моральної норми, пов'язаної з задоволенням вітальних потреб, є більш актуальним завданням. Саме в цій зоні регулюють моральні відносини між людьми моральні заповіді християнства: не вбий, не вкради, не прелюбодій. Ми можемо пояснити це тим, що діяльність, спрямована на задоволення потреб, які є похідною від перебування особистості в соціальному середовищі (потреб у досягненні, когнітивних, естетичних) меншою мірою торкається життєвого простору (інтересів) інших членів спільноти.

У зв'язку з цим цікавою є реакція на дії, спрямовані на привласнення чужого інтелектуального продукту. Громадською думкою списування у шкільних колективах не засуджується, а навпаки – засуджується позиція того, хто не дає списувати. Тобто, доки інтелектуальна власність не набуває матеріального вигляду, моральна вимога щодо її привласнення дуже поблажлива. При набутті інтелектуальною власністю матеріальних ознак змінюється і моральна вимога щодо цих дій.

Означене дає нам можливість зробити висновок про необхідність використання у моральному вихованні як базової компоненти діяльність вихованців щодо задоволення вітальних потреб особистості, яка може бути ефективно реалізована в туристських подорожах активними засобами пересування. Саме цей напрям морального формування особистості має пронизувати навчально-виховний процес позашкільного навчального закладу туристсько-краєзнавчого профілю і, відповідно, – вирішальною умовою ефективності морального формування особистості буде організація освітнього просторово-часового континууму, адекватного завданням виховання та здатного узгодити час: об'єктивний, суб'єктивний, вихователя та колективу, а також особистісну та групову мотивацію діяльності. Ми вбачаємо, що освітньо просторово-часовий континуум – це об'єктивна реальність буття, що характеризується певною сукупністю предметів, які є необхідною складовою простору, протяжністю і характеристикою процесів у часі та включає в себе як необхідну й достатню умову суб'єкти навчально-виховного процесу: вихователів і вихованців як активних особистостей та вихователів і вихованців як окремі колективи, а також матеріальні предмети, що змінюються суб'єктами виховання протягом своєї життєдіяльності, нематеріальні риси процесів життєдіяльності, суб'єкти природного та соціокультурного середовищ, властивості яких перетворюються у персоніфікований досвід вихованців.

На нашу думку, це можливо за умови формування групового мотиву, який буде адекватним особистісному мотиву кожного з суб'єктів педагогічного процесу. Запропонована О. Остапцем модель туристсько-краєзнавчого циклу відповідає вимогам елементарної складової освітнього просторово-часового континууму. "Три частини туристської діяльності, – зазначає вчений, – підготовка, проведення та підведення її підсумків – у нерозривній єдності створюють структурний блок. Реалізовані у відповідній послідовності частини блоку створюють туристсько-краєзнавчий цикл" [3: 73]. Протягом туристсько-краєзнавчого циклу туристи працюють у системах адміністративно-господарчого та краєзнавчого інструментування туристської групи, тим самим узгоджуючи час всіх суб'єктів процесу розгалуженою спільною діяльністю. Слід зазначити, що в практиці туристсько-краєзнавчої діяльності нарівні з туристською групою закріпилися такі організації дитячих колективів, як: гурток, пошуковий загін, експедиційний загін. Вони всі є первинними колективами, створеними на основі туристсько-краєзнавчої діяльності, а спільним, обов'язковим елементом для всіх них є туристична подорож.

Діяльність щодо організації та проведення туристичної подорожі (на умовах повного або часткового самоврядування) має яскраво виражений колективістський характер й орієнтована на створення умов життєдіяльності особистості та туристської групи під час подорожі. При цьому інтенсивність часу взаємодії особистості, колективу і вихователів зі складовими простору будуть однаковими в силу єдності процесу, до якого всі вони залучені.

У випадках проведення подорожі на умовах повного самообслуговування всі вище означені потреби є актуальними для кожного з суб'єктів виховного процесу, включаючи й вихователів. По мірі зміни конфігурації подорожі частина з цих потреб буде задовольнятися за рахунок праці інших людей як споживання придбаних туристичних послуг. Так, у процесі проведення турів із розміщенням у готелях, стають неактуальними практично всі вітальні потреби, крім деяких аспектів потреб у безпеці та потреб у любові, прихильності та належності до групи. Виключення природних перешкод із формату подорожі створює ситуацію зміни відносин особистості з природним та соціокультурним середовищами і, відповідно, змінює всю систему моральних відношень особистості.

Визначене вище дає нам підстави стверджувати, що моральні засади колективної праці, орієнтованої на задоволення вітальних потреб особистості в умовах туристської подорожі, становлять фундаментальний пласт морального виховання в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності. Праця колективістського характеру щодо задоволення життєдіяльності кожного з туристів та туристської групи в цілому протягом подорожі, організована на засадах адміністративно-господарчого інструментування туристської групи, становить моральну основу формування особистості вихованця позашкільного навчального закладу туристсько-краєзнавчого профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна програма виховання дітей і молоді в Україні: стан та перспективи: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (15-17 травня 2003 р.). – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – 228 с.
2. Голубев Н.К., Битинас Б.П. Введение в диагностику воспитания. – М.: Педагогика, 1989. – 160 с.
3. Остапец А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе. – М.: Педагогика, 1985. – 104 с.

Матеріал надійшов до редакції 17.09.2007 р.

Шипко А.Л. Особенности морального воспитания личности в туристско-краеведческой деятельности.

В статье рассмотрены особенности морального воспитания учеников внешкольных учебных заведений туристско-краеведческого профиля. Установлено, что моральные принципы коллективного труда, ориентированного на удовлетворение жизненных потребностей личности в условиях туристского путешествия, составляют фундаментальный пласт морального воспитания в процессе туристско-краеведческой деятельности.

Shypko A.L. The Peculiarities of Personality's Moral Education in Tourist and Local Lore Activity.

The article deals with the peculiarities of tourist and local lore profile extra-scholastic educational establishments pupils' moral education. It is ascertained that moral principles of collective labour, oriented on the satisfaction of vital needs of a personality in the conditions of a tourist trip, make the fundamental layer of moral education in the process of tourist and local lore activity.